

door drs. L.A. Kaan

L.A. Kaan (1958) rondde in juni 1983 zijn studie Geschiedenis af aan de R.U. Utrecht, met als hoofdvak Contemporaine Geschiedenis.

De ommezwaai van Bruins Slot

Inleiding

Gedurende de Indonesische kwestie (1945-1950) was de Anti-Revolutionaire Partij (ARP) fêl gekant tegen elk voorstel, dat overdracht van de Nederlandse soevereiniteit over Indië aan de Republiek ten gevolge zou kunnen hebben. In deze onverzoenlijke houding zou zij tot de aanvaarding van de tijdens de Ronde-Tafelconferentie (RTC) gesloten akkoorden blijven volharden.

Bruins Slot verdedigde deze politiek als lid van de anti-revolutionaire Tweede-Kamerfractie, en propageerde haar als hoofdredacteur van 'Trouw'. Het resultaat van de felle oppositie was overigens nihil: in 1949 was de soevereiniteitsoverdracht een feit. Nieuw-Guinea bleef echter voorlopig nog onder de Nederlandse soevereiniteit vallen, en op de handhaving hiervan beet de ARP van zich vanaf 1949 vast. Om principiële redenen behoorde die soevereiniteit bij Nederland te blijven berusten.

Op 3 oktober 1961 bepleitte Bruins Slot, inmiddels als fractieleider gekozen, een politieke koerswijziging die zou kunnen leiden tot soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië. Na 16 jaar te hebben vastgehouden aan handhaving van de soevereiniteit met principiële-politieke redeneringen kwam deze verandering, al gauw de 'ommezwaai' genoemd, zéér onverwacht. Het hierna volgende betoog is het resul-

taat van mijn onderzoek (voor mijn doctoraal-scriptie) naar de oorzaken van de ommezwaai van Bruins Slot inzake de Nieuw-Guinea-politiek op 3 oktober 1961. Ik heb mij hiertoe bepaald, omdat de 'ommezwaai' voor Bruins Slot als mens een zeer diepgaande betekenis heeft gehad; men spreekt wel van een bekering.

De 'ommezwaai' is overigens ook in breder politiek opzicht van grote betekenis geweest. Na deze gebeurtenis was het niet meer mogelijk vanuit een abstract deductief denken politiek te bedrijven. Tot op de dag van vandaag is dit aspect van de ommezwaai merkbaar in de christen-democratie.

Begonnen wordt met een kort overzicht van het leven van Bruins Slot. Daarna komen de factoren ter sprake, waarop hij zijn houding gedurende de Indonesische kwestie heeft bepaald. Zijn houding in deze periode is dáárom belangrijk, omdat

de principiële politiek die hij toen voorstond, in wezen tot 3 oktober 1961 onveranderd bleef. Zonder een overzicht hiervan kan de 'ommezwaai' niet worden begrepen. Tenslotte worden de oorzaken van zijn 'ommezwaai' op 3 oktober 1961 behandeld.

Bruins Slot, een biografie

Jan Albertus Hendrik Sieuwert Bruins Slot, roepnaam Sieuwert, werd op 8 januari 1906 geboren in Drachten. Zijn ouders waren gereformeerd en stemden op de ARP. In 1924 begon hij met de rechtenstudie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, welke hij in 1928 afrondde. Tot 1933 heeft hij een advocatenpraktijk uitgeoefend. In datzelfde jaar werd hij benoemd tot burgemeester van Adorp, en trouwde hij met Corrie Rutgers. Tijdens de oorlog heeft Bruins Slot er duidelijk voor gekozen, de 'anti-goddelijke wereldmacht' zoals hij de Duitse bezetter noemde, actief te bestrijden. Hij achtte het zijn christenplicht om in deze 'religiestrijd' niet afzijdig te blijven.¹⁾ Na zijn aftreden als burgemeester (1942) heeft hij een groot aandeel gehad in de oprichting van het ondergrondse verzetsblad 'Trouw', en was hij verder actief in diverse ondergrondse (partij)organisaties.

Tijdens de oorlog was de ster van Bruins Slot gestadig gestegen: van een onbekend burgemeester uit het Noorden des lands, was hij in 1945 hoofdredacteur van een landelijk versijndend dagblad, 'Trouw' geworden. Daarnaast werd hij binnen de anti-revolutionaire Tweede-Kamerfractie de tweede man achter Schouten, belast met ondermeer Europese Zaken. Bruins Slot heeft zich erg ingespannen om de ARP te winnen voor de Europese

zaak. Zijn enthousiasme had vooral betrekking op federatieve samenwerking tussen de nationale staten. In dit internationaal-politieke terrein was de ARP ronduit progressief, hetgeen een opvallend verschil was met haar zo uitgesproken conservatieve Indië-politiek.

In 1947 trof Bruins Slot een zware slag toen zijn vrouw overleed. Zes jaar later, in 1953, trad hij voor de tweede maal in het huwelijk (met Wilhelmina Chardon). In 1956 volgde hij Schouten op als fractieleider van de Tweede-Kamerfractie. Tijdens de 'Bouwcrisis' (1960), een conflict tussen de anti-revolutionaire Tweede-Kamerfractie en de anti-revolutionaire ministers, verspeelde Bruins Slot veel goodwill binnen de partij. Zijn houding werd door velen ernstig bekritiseerd. Binnen een jaar na de 'Bouwcrisis' schudde de ARP andermaal op haar grondvesten, toen Bruins Slot in een bewegende kamerrede op 3 oktober 1961 de 'ommezwaai' van de ARP inzake de Nieuw-Guinea-politiek aankondigde. Een golf van kritiek stortte zich uit over degene, die deze koerswijziging had aangekondigd. Hoewel Bruins Slot de 'ommezwaai' niet alleen had voorbereid²⁾, kreeg hij toch de allermeeeste kritiek te verwerken. Het gewone partijlid nam deze koerswijziging niet en bracht dat tot uitdrukking door Bruins Slot abnormaal laag te plaatsen op de voorkeurslijsten voor de verkiezingen. Deze zgn. 'wraak der kiesverenigingen' was de reden voor zijn terugtreden als fractievoorzitter in 1962³⁾, al hield men naar buiten toe vol, dat hij uitsluitend om medische redenen terugtrad.⁴⁾ In deze periode heeft hij aan zware spanningen blootgestaan; hij werd ernstig overspannen in het ziekenhuis opgenomen.

1 Bruins Slot, J.A.H.J.S., ...en ik was gelukkig. *Herinneringen*. Baarn, 1962 p. 86.

2 *Trouw*, 28 oktober 1961.

3 Kaam, B. van, 'verhaal vooraf' in: Bruins Slot, ...en ik was gelukkig. *Herinneringen*, p. 42.

4 *Trouw*, 18 december 1962; *Notulen moderamen* 12/15 december 1962 (Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme, Vrije Universiteit - Amsterdam).

In 1971 ging hij met pensioen. Na een maandenlang ziekbed overleed Bruins Slot op 4 april 1972.

Bruins Slot en Indië, 1945-1950

De anti-revolutionaire politiek ten opzichte van Nederlands-Indië (1945-1950)

De terugkeer van Schouten in mei 1945 luidde een periode in voor de ARP waarin op vele gebieden de vooroorlogse ideeën en opvattingen weer werden hersteld⁵). Deze restauratie van veel vooroorlogse gedachtegoed wordt wel aangeduid met de term 'de erfenis van Colijn'⁶).

De belangrijkste 'erfenis' van de door Colijn bepaalde periode lag op het gebied van diens koloniale ideeën. Volgens Colijn behoorden Nederland en Indië nog zéér lange tijd in één rijksverband te blijven, totdat Indië 'rijp' genoeg zou zijn om op eigen benen te kunnen staan. Zelfstandigheid was een zéér ver verwijderd doel⁷). Vrijwel onveranderd werd deze visie na de oorlog de leidraad voor de anti-revolutionaire politiek ten opzichte van Indië.

Gedurende de Indonesische kwestie was de ARP een fêl bestrijder van de regeringspolitiek in dezen. De kern van haar oppositie werd gevormd door de eis, dat er niet met de opstandige Republieken mocht worden onderhandeld voordat in geheel Indië het wettige, Nederlandse gezag zou zijn hersteld. Pas daarna kon er worden onderhandeld maar waarover, werd nooit goed duidelijk gemaakt. Het streven naar zelfstandigheid van Indonesië, dat toch het einddoel was van de anti-revolutionaire politiek, vond na 1945 totaal geen weerklank bij de ARP. Star, onverzettelijk en principieel bleef men

vasthouden aan de primaire eis van 'gezagsherstel'.

Bruins Slot heeft deze politiek gesteund, en wel vooral op grond van de volgende overwegingen:

1. Religieuze factoren

Als Bruins Slot een standpunt over een politieke kwestie moest innemen, was de allereerste vraag die hij zich stelde: hoe kan ik God hier op aarde het beste dienen, met welk standpunt benader ik Zijn wil het meest? Gedurende de Indonesische kwestie baseerde Bruins Slot, en overigens de gehele ARP, zich op (een bepaalde interpretatie van) het bijbelgedeelte Romeinen 13.⁸)

Dit bijbelgedeelte vormde de basis voor de anti-revolutionaire opvatting over de taak van de staat, zoals Bruins Slot deze in zijn boek *'Bezinning en Uitzicht'* (1949) formuleerde. Als belangrijkste taak gaf hij aan, dat de staat door haar gezagsuitoefening zorg zou dragen voor 'echte vrijheid'. Deze bestond volgens hem hierin, dat de vrijheid der mensen om naar eigen goeddunken te handelen, de zgn. 'absolute vrijheid', moest worden beperkt. Als de mens, die van nature geneigd was tot alle kwaad, absolute vrijheid zou verkrijgen, hetgeen in zou houden dat het gezag zou zijn weggefallen, zou er een enorme chaos ontstaan, die uiteindelijk zou resulteren in de vestiging van een dictatuur. Dit achtte hij historisch bewezen door de Franse Revolutie.⁹)

De ARP voerde dus het gezag zo hoog in haar vaandel, omdat het volgens haar een noodzakelijke rem was op de absolute vrijheid van de mens. Concluderend schreef Bruins Slot: 'De staat is een minus op de vrijheid. De staat is een, in de

5 Kuiper, D. Th., *Een kleine eeuw kleine luyden*. 's-Gravenhage, 1975, p. 62.

6 Bosscher, D., *Om de erfenis van Colijn*. Alphen a/d Rijn, 1980, p. 12.

7 Colijn, H., *Saevis Tranquillis in Undis*. Amsterdam, 1934, p. 542-543.

8 Bruins Slot, *Herinneringen*, p. 201; NRC, 23 januari 1971.

9 Bruins Slot, *Bezinning en Uitzicht*. Wageningen, 1949, p. 94-105.

schepping der menselijke samenleving van God gegeven rechtsorde, waaraan als gevolg van de zonde de zwaarmacht der overheid is toegevoegd'.¹⁰⁾ Met deze zwaarmacht, in concreto leger en politie, moest de zondige aard van de mens die, als zij vrij werd gelaten wanorde en rechteloosheid zou veroorzaken, in toom worden gehouden: 'De mensenmaatschappij heeft dit gezag nodig.'¹¹⁾ Dit betekende overigens nièt, dat de ARP tegen menselijke vrijheid was; het ging er echter om, dat het één niet zonder het ander kon: gezag zonder vrijheid zou tot dictatuur leiden, maar vrijheid zonder gezag zou op langere termijn hetzelfde eindresultaat hebben, getuige de Franse Revolutie.

Geredeneerd vanuit deze visie, nl. dat het gezag een absoluut noodzakelijk iets was voor een dragelijke samenleving, was niet verwonderlijk dat de ARP als voornaamste grief tegen revoluties in het algemeen aanvoerde, dat deze het gezag ontkenden: met de leuze 'ni dieu, ni maître' werd volgens haar uitgegaan van de zedelijke autonomie van de mens, dús de absolute vrijheid en waar die toe had geleid, was door Napoleon bewezen.¹²⁾ Het was, gezien deze theoretische achtergrond, te verwachten dat Bruins Slot (en de ARP) zich krachtig zouden verzetten tegen de Indonesische revolutie: de van God gegeven wettige Nederlandse overheid (Romeinen 13), het gezag (anti-revolutionair) werd ontkend door de Indonesische revolutionairen. De absolute vrijheid dreigde, met alle gevaren van dien, in Indië de overhand te krijgen. Daar lag een taak voor de ARP, een taak die zij al van oudsher op zich had geno-

men en waaraan zij haar stichting èn haar naam had te danken: de bestrijding van de revolutie tot het moment, dat zij deel werd van het recht, dus constitutioneel verankerd was in de geldende rechtsorde. Men was anti-, niet contrarevolutionair.¹³⁾

Over zijn motieven, en de doelen die hij zich met zijn oppositie tegen het Indiëbeleid van de diverse regeringen voor ogen had, zei Bruins Slot eens in een toespraak te Amsterdam: 'Wij willen in Indië het gezag handhaven en herstellen omdat God dit vraagt van ons, omdat God alleen in de weg der gezagshandhaving de ware vrijheid schenkt..... Wij willen voor Indië en de Indonesische volkeren alleen maar echte gezonde vrijheid..... Het gaat ons om de vrijheid der Indische volkeren. God geeft die vrijheid in den weg van het gezag van een overheid die naar Zijn geboden handelt'.¹⁴⁾ In verscheidene artikelen in 'Trouw' fulmineerde Bruins Slot tegen de slappe, weekhartige Nederlandse politiek en riep hij op tot militaire actie: de Nederlandse overheid was toch immers nog steeds het wettig gezag aldaar, en had dus het recht en de plicht, het gezag (de rechtsorde) te handhaven. En zij was toch niet voor niets met de zwaarmacht uitgerust? 'Principieel is nimmer te aanvaarden, dat een Overheid, die een rechtstaak heeft te vervullen, daarbij van de toepassing van geweld zou moeten afzien'¹⁵⁾..... De zaak staat thans zo.....dat alle vreedzame middelen uitgeput zijn. Men moet thans militair aanpakken'.¹⁶⁾ Tot 1950 bleef Bruins Slot, en de ARP, star vasthouden aan het standpunt, dat Indië alleen èchte vrijheid zou kennen als

10 Ibidem, p. 100.

11 Ibidem, p. 104.

12 *Trouw*, 30 november 1946; *Trouw*, 18 december 1946.

13 Bosscher, *Erfenis*, p. 251; *Trouw*, 22 december 1949.

14 Kaam, *verhaal vooraf*, p. 18-19.

15 Ibidem, p. 32.

16 *Trouw*, 6 juni 1947.

het Nederlandse gezag aldaar werd hersteld, hetgeen dus neer zou komen op een besteding van de Rijkseenheid.

2. *Anti-Japanse en anti-communistische motieven*

Onder de hoofdredactionele verantwoordelijkheid van Bruins Slot doken er in 'Trouw' op verschillende tijden berichten op, die wezen op een afwijzende houding ten opzichte van de Republiek op grond van bovengenoemde factoren. Aanvankelijk overheersten de anti-Japanse overwegingen. De Republiek was immers op 15 augustus 1945 door Soekarno uitgeroepen, dus nog op een tijdstip dat de Japanners in Indië de dienst uitmaakten. Dit gegeven vormde de voedingsbodem voor diverse berichten waarin Soekarno werd omschreven als een met-de-Japanners-samenwerkende-collaborateur. 'Trouw' achtte het voor de Nederlandse regering onwaardig om met een dergelijk personage te onderhandelen daar hij bovendien diverse malen gemaakte beloften had geschonden.¹⁷⁾ Na de zomer van 1947 kregen de anti-communistische overwegingen de overhand. In diverse berichten werd gewezen op de 'invloed van de satellieten van Moskou' en de communistische dreiging'.¹⁸⁾ Naar mijn mening dient deze omslag te worden verklaard uit het ontstaan van de 'koude oorlog' in Europa, waardoor de angst voor de 'communistische dreiging' overheersend werd.

3. *Privé-factoren*

Wat privé-factoren betreft, zou ik willen wijzen op de invloed van het feit, dat zijn Indië-standpunt werd gedeeld door zowel zijn eerste vrouw, als door zijn (politieke) vrienden. Dat vind ik daarom be-

langrijk, omdat Bruins Slot ondanks zijn 'masker' van zelfverzekerdheid een emotionele en enigszins onzekere persoon was; daarom was hij gevoelig voor het standpunt van mensen die hij geheel meende te kunnen vertrouwen. Vooral het standpunt van zijn vrouw was belangrijk, omdat hij met haar de sterkste emotionele band had. Zij was afkomstig uit een anti-revolutionair V.U.-geslacht (haar vader was hoogleraar aan de V.U.) en zij plaatste evenmin als zijn politieke vrienden vraagtekens bij de na-oorlogse anti-revolutionaire politiek ten opzichte van Indië.¹⁹⁾

Zijn houding tegenover de Indonesische kwestie sloot overigens ook goed aan bij zijn tijdens de oorlog ingenomen houding: toen was iedereen 'goed', 'fout' of 'half' geweest en was de keuze bij het totaal ontbreken van nuances duidelijk geweest. Het is mogelijk, dat hij heeft gemeend, een dergelijke lijn ook in de Indonesische kwestie te moeten volgen.²⁰⁾

Hoewel Bruins Slot voor de buitenwereld een door en door zekere indruk maakte wat zijn houding tegenover het Indië-vraagstuk betrof, heeft hij blijkens diverse verspreide uitlatingen, wel degelijk zijn twijfels hierover gekoesterd. Zo schreef hij in zijn '*Herinneringen*' (1972) dat hij al na Linggadjati, 1946, er van was overtuigd dat er geen oplossing 'in de geest van de traditie' meer mogelijk was.²¹⁾ En tevens herinnerde hij zich in latere gesprekken hierover, dat hij na de tweede politieke actie van december 1948, grote moeite had om in de Kamer wéér een verhaal op het oude gezagsstramien te moeten afsteken: Schouten heeft toen het principiële verhaal gehouden, en Bruins Slot hield meer een juridisch be-

17 *Trouw*, 28 november 1946.

18 *Trouw* z.d. (micro-fiche in Trouw-archief); *NRC* 23 januari 1971.

19 Interview M. Vellema – Bruins Slot. Stichting Film en Wetenschap, Utrecht.

20 Interview M. Vellema – Bruins Slot; Kaam, *verhaal vooraf*, p. 24/28.

21 Bruins Slot. *Herinneringen*, p. 202.

toog.²²⁾

De oorzaak van deze twijfels dient naar mijn mening te worden gezocht in het feit, dat twee politionele acties, gevoerd om het gezag te herstellen, in praktisch-politiek opzicht geen enkel resultaat hadden geboekt: was het principiële verhaal dan wel juist?

Deze twijfels, of deze onzekerheid betreffende de principiële juistheid van de gevoerde politiek traden echter niet naar buiten. De ARP bleef, met Bruins Slot, als één gesloten blok oppositie voeren tegen de Indië-politiek van de diverse regeringen.

Bruins Slot en Nieuw-Guinea, 1950-1961

De ARP en Nieuw-Guinea, 1950-1961

Na de RTC van van 1949 bleef de ARP op haar aloude principiële-politieke koers voortgaan: de soevereiniteit over Nieuw-Guinea behoorde bij de wettige, door God aangestelde Nederlandse overheid te blijven berusten.²³⁾ Van overdracht aan Indonesië kon geen sprake zijn. De ARP had zich ten doel gesteld, de Papoea's op te leiden tot zelfstandigheid; een doel dat overigens samenviel met het regeringsbeleid vanaf 1952.²⁴⁾

Men plaatste echter wel enige kanteekeningen bij deze politiek: zij was slechts uitvoerbaar zolang de bondgenoten Nederland in geval van een gewapend conflict met Indonesië om Nieuw-Guinea zouden steunen.²⁵⁾ Daarbij rekende men er niet op, dat Indonesië op korte termijn in staat zou zijn, haar aanspraken op Nieuw-Guinea militair kracht bij te kunnen zetten.

Tussen 1950-1961 had Indonesië zijn aan-

spraken op Nieuw-Guinea niet laten varen. De verschillende onderhandelingen daarover waren echter uitgelopen op een volledige impasse. Nederland wilde alleen nog onderhandelen als Indonesië éérst het zelfbeschikkingsrecht van de Papoea's zou erkennen, en Indonesië stelde als voorwaarde voor onderhandelingen de Nederlandse erkenning, dat Indonesië de soevereiniteit over Nieuw-Guinea toekwam. Daar deze eisen met elkaar in tegenspraak waren, was er via de weg van onderhandelingen niets meer te bereiken zonder vèrgaande concessies. Tot 1960 meende men nog ruim de tijd te hebben om aan de realisatie van de aan de Papoea's gegeven belofte te werken. Het wereldwijde dekolonisatieproces deed echter inzien, dat het tempo moest worden versneld, wilde men niet door de geschiedenis worden ingehaald. Vanaf 1960 bepleitte de ARP daarom een 'snelle evolutie' naar zelfbeschikking.²⁶⁾ In 1961 bleek echter dat ook een versnelde ontwikkeling niet snel genoeg was geweest. De twee veronderstellingen van de anti-revolutionaire politiek bleken beide niet meer geldig te zijn: de V.S. lieten duidelijk weten dat men Nederland bij een gewapend conflict niet zou steunen, en Indonesië bleek zéér wel in staat, haar aanspraken militair kracht bij te zetten.

Voor de 'topleiding'²⁷⁾ van de ARP waren deze feiten naar mijn mening de reden om een andere politiek te gaan volgen, één die in elk geval zou trachten het directe oorlogsgevaar af te wenden. Bruins Slot kondigde deze koerswijziging aan op 3 oktober 1961 in een beweging Kamerrede, waarin hij een gesprek met Indonesië zonder voorwaarden vooraf

22 Kaam, *verhaal vooraf*, p. 34.

23 Lijphart, A., *The trauma of decolonisation*. New Haven/London, 1966, p. 165.

24 *Ibidem*, p. 175.

25 *Trouw*, 8 januari 1962.

26 *Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal 1959-1960*, 30 maart 1960, 2432.

27 De zgn. 'topleiding' bestond o.a. uit minister Zijlstra, partijvoorzitter Berghuis, fractieleider Bruins Slot en enige vrienden zoals bijv. Smallegenbroek.

voorstelde (waardoor dus weer onderhandelingen mogelijk zouden kunnen worden).²⁸⁾

Deze redevoering veroorzaakte binnen de ARP (en daarbuiten) een enorme opschudding wegens de gigantische 'omme-zwaai' die er uit bleek in haar Indonesië-politiek: tot 3 oktober 1961 was de ARP consequent op het standpunt blijven hameren, dat de soevereiniteitsoverdracht aan de Republiek een vanuit principieel oogpunt beschouwd verkeerde handeling was geweest, terwijl zij nu een politiek bepleitte die zou kunnen leiden tot een mogelijke overeenkomst, ja zelfs overdracht van Nieuw-Guinea aan diezelfde Republiek! Daarnaast was er de verontwaardiging over wat men noemde de woordbreuk ten opzichte van de Papoea's: men had vast moeten blijven houden aan de erkenning van het zelfbeschikkingsrecht door Indonesië!²⁹⁾ Zes-tien jaar lang gevoerde 'principiële politiek' had zijn uitwerking op de partijleden niet gemist.

De directe oorzaken van de 'ommezwaai' van Bruins Slot waren niet zo gemakkelijk vast te stellen omdat zijn 'ommezwaai' een langdurig proces is geweest. In dat proces waren echter toch wel enige belangrijke 'keer'punten aan te geven.

1. De houding van de bondgenoten

Toen de ARP in 1952 haar instemming uitsprak met de regeringspolitiek betreffende Nieuw-Guinea, ging men er van uit dat Nederland ruim de tijd zou hebben om de Papoea's op te leiden tot zelfstandigheid. Ten eerste zou Indonesië voorlopig de militaire kracht missen, om haar aanspraken effectief te kunnen benadrukken. Ten tweede was men binnen de ARP (en daarbuiten) van mening, dat de

Westerse bondgenoten Nieuw-Guinea als een essentieel bastion in de wereldwijde strijd tegen het communisme beschouwden. Bij een eventueel gewapend conflict zouden de bondgenoten, met voorop natuurlijk de V.S., Nederland onmiddellijk militair te hulp schieten.³⁰⁾ En zolang die steun vaststond, zou Indonesië niet proberen om Nieuw-Guinea met militaire middelen te veroveren.

Met deze vooronderstellingen plaatste de ARP, en Bruins Slot, zich in de loop der jaren enthousiast achter de regeringspolitiek met betrekking tot Nieuw-Guinea. De garantie van de bondgenoten achtte Bruins Slot echter essentieel om de Nederlandse politiek te kunnen realiseren: een oorlog met Indonesië om Nieuw-Guinea zou Nederland *alleen* nooit kunnen winnen.³¹⁾

Beide vooronderstellingen bleken echter na verloop van tijd onjuist te zijn. Vanaf 1956 voerde Soekarno de militaire pres-sie rond Nieuw-Guinea op, daartoe in staat gesteld door omvangrijke wapenleveranties van zowel Oost als West. En ook de bondgenootschappelijke steun bleek lang niet zo zeker als wel was aangenomen. In toenemende mate bereikten Bruins Slot berichten van de Amerikaanse ambassade, dat men zich veel te veel van de V.S. voorstelde.³²⁾ Zekerheid kregen deze geruchten na de terugkeer van Biesheuvel, die in de zomer van 1961 een reis naar de V.S. had gemaakt: het gerucht, dat de V.S. Nederland in geval van oorlog met Indonesië niet zouden steunen, was wáár.³³⁾ Nederland zou een dergelijk conflict alléén uit moeten vechten.

Maar dat betekende dus, dat dé essentiële basis voor de Nieuw-Guinea-politiek was weggevallen: als de bondgeno-

28 *Handelingen Tweede Kamer 1961-1962*, 50.

29 Kaam, *verhaal vooraf*, p. 41.

30 *Trouw*, 4 september 1962.

31 Bruins Slot, *Binnen en buiten de grenzen*, 12 (Historisch Documentatiecentrum, ARP-archief).

32 Interview, W.F. de Gaay Fortman. Stichting Film en Wetenschap, Utrecht.

33 *Ibidem*.

ten Nederland zouden blijven steunen zou zelfs een militair sterk Indonesië niet eens proberen om Nieuw-Guinea te veroveren, maar nu die steun bleek te zijn weggevallen moest men de zeer reële mogelijkheid onder ogen zien van een oorlog met Indonesië, die Nederland alléén zou moeten uitvechten.

Echter, Bruins Slot was er van overtuigd dat Nederland een dergelijke oorlog niet aan zou kunnen.³⁴⁾ Vasthouden aan de oorspronkelijke anti-revolutionaire politiek zou, gezien de Indonesische dreiging en het ontbreken van bondgenootschappelijke steun, vrijwel zeker uitlopen op een oorlog, die Nederland nooit zou kunnen winnen en die veel nodeloos bloedvergieten met zich mee zou brengen. Een politiek die dit als doel had, was onaanvaardbaar voor Bruins Slot³⁵⁾; er moest op zeer korte termijn een andere politiek worden geïnitieerd en dat gebeurde reeds op 3 oktober 1961, toen Bruins Slot aandrang op een *gesprek* zonder voorwaarden vooraf.

2. De zelfbeschikking

Een factor, die eveneens van belang is geweest voor de 'ommezwaai' van Bruins Slot werd gevormd door een groeiend inzicht in de problemen, die de concreetisering van het abstracte begrip 'zelfbeschikking' met zich mee zou brengen. Men had immers aangenomen daar ruim de tijd voor te hebben, terwijl in 1961 gebleken was, dat die termijn sterk was verkort. Bezinning over de realisatie van de belofte was noodzakelijk. Naarmate men zich er diepgaander mee ging bezighouden, bleken er méér en méér problemen aan de realisatie vast te zitten. Want ten eerste was Nieuw-Guinea jarenlang door Nederland opgeleid

en bestuurd, hetgeen het blikveld van de Papoea's sterk had beperkt.³⁶⁾ Ten tweede, en dat vond Bruins Slot een veel grotere belemmering voor 'echte, reële zelfbeschikking', eiste Indonesië de soevereiniteit over Nieuw-Guinea op. Bruins Slot achtte een zeer reëel gevaar, dat Indonesië haar aanspraken zou realiseren door militaire verovering van Nieuw-Guinea. Maar met dit gegeven zou de zelfbeschikking natuurlijk een farce blijken te zijn: onmiddellijk nadat Nederland de Papoea's het zelfbeschikkingsrecht zou laten uitoefenen, zou Indonesië binnenvallen en dan zou er niets meer 'zelf' te beschikken zijn! In zijn Kamerrrede van 3 oktober 1961 had Bruins Slot gesteld dat de abstracte formule van zelfbeschikking, indien zij reëel wilde zijn, moest worden beschouwd tegen de achtergrond van de reële historische verhoudingen.³⁷⁾ Eén daarvan, en naar mijn mening de belangrijkste, werd gevormd door de aanspraken van Indonesië.

De concretere kijk op de problemen, die ongetwijfeld bij de realisatie van het zelfbeschikkingsrecht zouden rijzen, leidde bij Bruins Slot tot het inzicht, *dat deze belofte eigenlijk niet meer te realiseren was*. Een inzicht, dat zeker heeft bijgedragen tot zijn besluit (en dat van anderen) om een andere politieke koers te gaan varen.

3. Pressie van de zending

De Zending was al sedert 1945 voorstander van soevereiniteitsoverdracht aan de Republiek.³⁸⁾ Na 1949 pleitte zij voor overdracht van Nieuw-Guinea; in dit opzicht was zij een fel tegenstander van de door de ARP gevoerde politiek sedert 1945. Haar voornaamste woordvoerder

34 *Trouw*, 16 augustus 1962.

35 *Trouw*, 4 september 1962.

36 *Notulen Centraal Comité*, 9 december 1961; *Notulen Moderamen*, 9 september 1961 (Historisch Documentatiecentrum, ARP-archief).

37 *Handelingen Tweede Kamer 1961-1962*, 50.

38 *Trouw*, 15 december 1945.

was J. Verkuyl, een zendeling die overwegend in Indonesië werkzaam was. Sedert 1957 drong Verkuyl aan op een gesprek tussen Nederland en Indonesië om de wederzijdse tegenstellingen te overbruggen. Keer op keer wees hij op het dreigende oorlogsgevaar en op de plicht van christenen om te trachten, deze door een 'politiek van verzoening' te voorkomen: men moest proberen, om door open gesprekken de geschilpunten weg te nemen.³⁹⁾

In Nederland oefende de Zending door middel van diverse (geheime) besprekingen met anti-revolutionaire politici waaronder Bruins Slot, verdere druk uit om tot een andere politiek te komen. Tussen 1957 en 1961 hebben er verscheidene gesprekken plaatsgevonden. De standpunten bleven echter lange tijd onveranderd: de Zending sprak zoals Verkuyl en pleitte voor overdracht, terwijl de anti-revolutionairen onverkort bleven vasthouden aan de Nederlandse soevereiniteitshandhaving op principiële gronden.⁴⁰⁾

Deze gesprekken moeten naar mijn mening echter wel invloed op Bruins Slot hebben gehad. En wel vooral omdat zij zijn eerdergenoemde twijfels over de principiële juistheid van zijn politiek versterkten. De uiteindelijke koerswijziging die hij aankondigde, kwam precies overeen met de suggestie van een 'open gesprek' van Verkuyl.

4. *Privé-factoren*

Een drietal persoonlijke factoren die naar mijn mening van belang zijn geweest voor de 'ommezwaai' van Bruins Slot, zijn samen te vatten onder de noemer 'blikverruiming'. De belangrijkste daarvan was m.i. het tweede huwelijk

van Bruins Slot in 1953 met Wilhelmina Chardon. Zijn eerste vrouw had hem gesteund en beïnvloed in zijn houding tegenover de Republiek, hetgeen niet verwonderlijk was voor iemand die zó was geworteld in de toenmalige anti-revolutionaire denkbeelden en elite. Zijn tweede vrouw was echter uit een ander milieu afkomstig en had, door haar arbeid als sociaal werkster, een heel andere kijk op mensen en dingen dan Bruins Slot was gewend: hij was veel meer bezig met abstracte ideeën en problemen, terwijl zij een concretere kijk op allerlei zaken had. Door haar hartelijke menselijkheid wist zij de door Verkuyl 'spijkerhard' genoemde Bruins Slot in belangrijke mate milder te stemmen. Zij veranderde hem als mens. En in hoeverre kon zo'n verandering invloed hebben op zijn politieke houding? Zelf kende Bruins Slot haar in ieder geval in mentaal opzicht een grote rol toe in zijn 'ommezwaai'.⁴¹⁾

Een tweede blikverruimende factor was het lidmaatschap van diverse internationale organisaties, waar hij tot 1956 aan verbonden was. De verruiming uitte zich vooral in zijn inzicht in de reële positie van Nederland, als kleine mogendheid, in de wereld. Hij zag het belang in van factoren van internationaal-politieke aard, zoals bijv. de houding van de bondgenoten, voor de positie van Nederland in de wereld.⁴²⁾

Een derde factor werd gevormd door de ontwikkelingen binnen de gereformeerde theologie, waarbij vooral de theoloog Berkouwer een grote rol heeft gespeeld. Berkouwer wees in zijn geschriften op de interne samenhang van de gehele bijbel, en keurde het lichten van individuele teksten uit hun samenhang sterk af. Als centrale boodschap van de bijbel wees hij

39 Kaam, *verhaai vooraf*, p. 37-38.

40 Ibidem.

41 Bruins Slot, *Herinneringen*, p. 157: Interview Goudriaan met Bruins Slot (micro-fiche in Trouw-Archief).

42 Bruins Slot, *Bezinning en uitzicht*, p. 22.

op het gebod van de liefde (voor de staat: de gerechtigheid).⁴³⁾

Het vroegere denken, dat uit een bijbeltekst en de daarbij behorende interpretatie de wil van God zou kunnen worden afgeleid, behoorde in de latere jaren '50 in toenemende mate tot het verleden.

De twijfels die Bruins Slot reeds eerder had gekoesterd, bleven ook in deze periode bestaan. Maar één ding stond voor hem vast: om Nieuw-Guinea mocht geen uitzichtloze oorlog worden gevoerd, bloedvergieten moest worden vermeden. De verantwoordelijkheid voor mensenlevens woog zwaar op hem en een herhaling van de politionele acties van de veertiger jaren moest worden voorkomen.⁴⁴⁾ Deze factoren hebben, ieder op hun gebied, meegespeeld bij zijn beslissing om een andere politiek ten opzichte van Nieuw-Guinea en Indonesië te gaan voeren.

5. Religieuze factoren – christelijke politiek

De belangrijkste overweging voor Bruins Slot in elke politieke stellingname was, hoe hij hier op aarde God het beste kon dienen, op welke wijze hij 'zijn steentje kon bijdragen' om Zijn heilsplan te realiseren. Anders dan in de jaren '40 kwam die overweging echter niet meer tot stand op grond van een bepaalde bijbeltekst, maar op grond van de boodschap die uit de *hele* bijbel sprak: het realiseren, voor zover mogelijk, van de gerechtigheid. Zelf formuleerde Bruins Slot zijn visie op christelijke politiek als volgt: 'Christelijke politiek is.....: de omstandigheden kennen en in rekening brengen om vervolgens *in* (curs. B.S.) de feitelijke situatie van alledag de boodschap van het Evangelie door te geven. Dit doorgeven van de boodschap van het Evangelie betekent op politiek terrein: het streven

naar het bestellen van de gerechtigheid.'⁴⁵⁾

Als het doel van christelijke politiek zag Bruins Slot dus: de realisatie, in de concrete realiteit, van de gerechtigheid. In zijn opvatting van christelijke politiek hield hij wel degelijk rekening met die realiteit, maar nooit mochten de feiten normatief worden: normatief was de gedachte, hoe men als christen volgens eigen geweten (met als richtsnoer de boodschap van het Evangelie) Gods wil hier op aarde het beste kon dienen. Opportunisme en getuigenis-politiek-sewees hij af. Voor de omstandigheden, waarin hij zijn christelijke politieke boodschap moest trachten te realiseren, had hij een open oog.

Zijn opvatting over aard en doel van christelijke politiek was naar mijn mening van cruciale betekenis voor de 'ommezwaai' van Bruins Slot.

Conclusie

De belangrijkste factor, waarop Bruins Slot gedurende de Indonesische kwestie zijn houding heeft bepaald, is zonder twijfel de religieuze factor geweest. Herstel van de wettige, Nederlandse overheid in Indië zag hij, op grond van Romeinen 13, als een door God opgelegde taak. Een dergelijke religieus gefundeerde overtuiging is voor een gereformeerde christen zó normatief en zó dwingend, dat andere factoren daarbij in het niet lijken te verzinken.

De anti-Japanse en anti-communistische factoren, en de invloed van zijn vrouw en politieke vrienden, zullen hem hoogstens verder hebben versterkt in zijn afkeer van de Indonesische revolutie. Zijn twijfels aangaande de gevoerde politiek hebben in ieder geval totaal geen invloed gehad op zijn praktisch-politieke houding.

43 Bruins Slot, *Herinneringen*, p. 203.

44 Kaam, *verhaal vooraf*, p. 40; Interview W.F. de Gaay Fortman.

45 *Trouw*, 17 mei 1962.

Tot 1961 was de ARP, en Bruins Slot, voorstander van handhaving van de Nederlandse soevereiniteit over Nieuw-Guinea. De 'ommezwaai' is naar mijn mening een proces geweest, dat werd begonnen door de zekerheid, dat de bondgenoten Nederland niet zouden steunen in een oorlog met Indonesië. Deze factor was naar mijn mening onlosmakelijk verbonden met zijn visie op aard en doel van christelijke politiek. Bruins Slot stelde op grond van de nieuwe ontwikkelingen in de gereformeerde theologie, het bestellen van de gerechtigheid in de ruimste zin van het woord centraal. Daarbij was hij van mening, dat èchte christelijke politiek in de praktijk concreet te realiseren moest zijn.

Daarom was hij in september 1961 *onze-ker* over de te volgen politieke koers: voortgaan op de oude politieke lijn zou onherroepelijk leiden tot een zinloze oorlog met Indonesië. Daarbij kwam nog, dat het doel van de Nederlandse politiek niet te realiseren was. De aloude principiële politiek was een doodlopende weg gebleken.

Maar anders dan in 1947 bepleitte Bruins Slot géén militaire actie meer om zó wat hij als een juiste, Gods-wil-doende politiek zag, te realiseren. Hij had een milde kijk gekregen op verschillende zaken, waarbij vooral zijn tweede vrouw een grote invloed heeft uitgeoefend. Tevens waren de diverse ontwikkelingen in de wereld, zoals het wereldwijde dekolonisatieproces, niet onopgemerkt aan hem voorbijgegaan. Ook waren daar de ontwikkelingen binnen de gereformeerde theologie. Daarbij waren zijn 'Indië-twijfels' in toenemende mate versterkt door de gesprekken met de Zending, en was hij zèlf vastbesloten dat hij geen enkele verantwoordelijkheid wilde dragen voor een politiek, die op bloedvergieten uit zou kunnen lopen.

Voor Bruins Slot waren deze factoren toentertijd niet zo duidelijk als zij nu wel, bij een reconstructie achteraf, lijken te zijn. Naar mijn mening is de 'ommezwaai' van Bruins Slot in eerste instantie een emotionele beslissing geweest: *Zijn christelijk geweten verzette zich tegen het idee, dat de mede door hem gevoerde politiek zou uitlopen op een zinloze, bloedige oorlog.* Een radicaal àndere politiek moest worden gevolgd om dat te vermijden: de ommezwaai van 3 oktober 1961. Deze beslissing, die aanvankelijk min of meer gevoelsmatig tot stand was gekomen (en natuurlijk mede beïnvloed door de hierbovengenoemde factoren) werd na 3 oktober 1961 steeds meer onderbouwd met argumenten, die o.a. waren ontleend aan zijn visie op aard en doel van christelijke politiek.

De 'ommezwaai' betekende echter wel, dat 16 jaar lang gevoerde principiële politiek werd ontkend, en aan deze politiek had Bruins Slot een zéér werkzaam aandeel gehad. In toenemende mate begon hem de vraag te kwellen, hoe het mogelijk kon zijn dat een politiek, waarmee hij gemeend had de wil van God te doen, praktisch niet te realiseren was gebleken. Echte christelijke politiek kon toch geen doodlopende weg zijn? Dan moest er iets fout zijn geweest aan die politiek zèlf. En zo kwam hij na een ongetwijfeld moeilijk, diep-ingrijpend denkproces tot het inzicht, dat zijn principiële politiek (en die van de ARP) ten opzichte van Indonesië verkeerd was. Zelf zei hij over dit proces: 'Je moest van de feitelijke onmogelijkheid van je politiek komen tot de principiële onaanvaardbaarheid van je politiek.'⁴⁶) Door deze erkenning is Bruins Slot zich gaan herbezinnen op allerlei terreinen, en daarom is hij na 1961 zo sterk veranderd dat men van een 'bekering' spreekt.

Het lijkt achteraf gezien bijna onmoge-

46 Bruins Slot, *Herinneringen*, p. 202.

lijk dat de man, die in 1947 hartstochtelijk pleitte voor militaire actie tegen de Republiek, en de man die in 1961 een onvoorwaardelijk gesprek met Indonesië voorstelde, één en dezelfde persoon was. Beide jaren worden echter naar mijn mening met elkaar verbonden, omdat Bruins Slot in beide gevallen uitging van de gedachte, hoe hij hier op aarde het meest in overeenstemming met de wil van God zou handelen. Die overtuiging is hij altijd trouw gebleven. Maar het was niet verwonderlijk dat hij na 1961 in een zware geestelijke crisis terecht kwam, want de verschillen in praktisch-politieke houding hadden nauwelijks groter kunnen zijn. En hoe diep grijpt de erkenning, als men vast overtuigd is Gods wil te doen en dan in te moeten zien dat die politiek niet kán, in op een mens? Het voorbeeld van Bruins Slot heeft duidelijk gedemonstreerd, voor welke problemen een politicus kan komen te staan,

die probeert 'christelijke' politiek te voeren. Het fundamentele probleem van één dergelijke politiek zal altijd blijven: wie bepaalt er, wat 'christelijke' politiek is of behoort te zijn? Hoe komt zo'n politiek tot stand? En als men al denkt te weten, wat een 'christelijke' politiek behoort te zijn, hoe dient deze dan in praktisch-politieke termen te worden vertaald? Bruins Slot werd in 1961 op harde wijze terecht gewezen door de onverbiddelijke feiten, hetgeen hem diepgaand aan het denken heeft gezet. Datgene, wat hem (en de ARP) is overkomen, kan iedereen gebeuren die zijn of haar politiek 'christelijk' noemt. Steeds weer zal gewaakt moeten worden voor de dreigende kloof tussen de mooie theorie en de harde realiteit.

